

מגפת הגזענות

נאום הסופר סמי מיכאל, נשיא האגודה לזכויות האזרח, מתוך הכנס "לא רק בספסלי היציע אלא גם בספסלי התלמידים" של האגודה לזכויות האזרח וסמינר הקיבוצים, 17.3.2013

מאז ומתמיד שקדה אמא טבע על טיפוח אמצעי הישרדות, למען שמירה על החי מפני סכנות האורבות לו. מנגנון החלפת הצבע של הזיקית הוא אחת הדוגמאות המובהקות לכך. צבע עורה משתנה בהתאם לסביבה, לאור, לטמפרטורה ובהתקרב סכנה. יכולת זו להיטמע ברקע מעניקה לה סיכוי לחיות. מנגנון זה שירת גם את הצורך האנושי להמשך הקיום. האמירה כי ההתקפה היא אמצעי ההגנה הטוב ביותר, בוודאי טבעו אותה טיפוסים תוקפנים הששים אלי קרב, כמו גם את האמירה המציעה כי הקם להורגך- השכם להורגו. היטלר וכל המפלצות שקדמו לו, ואלה שבאו אחריו, טענו כי הם מקדימים תרופה למכה, וכי הם מגיבים על כוונות זדון של הקורבנות שלהם. אבל הטבע סובר אחרת. הגנה משוכללת היא הדרך החסכנית והטובה ביותר לשמר את החיים, בניגוד להסתבכות בהרפתקאות קטלניות. ההסוואה היא מנגנון שמקנה לממלכת בעלי החיים, המשך קיום בסביבה עוינת. פנים בהירי עור של אדם במעבה הג'ונגל האפל מהווים מטרה קלה לכל תוקפן, לעומת פנים כהים המתמזגים עם הסביבה. כמו כן, הגוון השחום מעניק לבן המדבר את האפשרות להתמזג עם החול, והגוף הלבן כמעט שאינו נראה בארצות השלג והשלכת.

ניצול מנגנון הישרדות מופלא זה לתירוץ הפליה, הדרה, שנאה וגזענות הוא מעשה נתעב, החורג מדרך הטבע. המאה הקודמת תירשם בהיסטוריה כמאה שהשתוללה בה מגיפת הגזענות הנרחבת ביותר בתולדות האדם, שגבתה עשרות מיליונים של קורבנות. המזוויע במגפה הזאת הוא שמקורה לא היה באזורים הנחשלים של ההתיישבות האנושית. היא צמחה בלב ליבה של אירופה, היבשת הנאורה ביותר על פני כדור הארץ, ומצאה לה הדים ושלוחות למן סקנדינביה, דרך דרום-אפריקה ועד צפון אמריקה. גורם מביש ביותר במגפה זו הוא המספר העצום, כמכת ארבה, של אנשי תרבות, מדענים ובפרט היסטוריונים שנרתמו לשרת את תורת הגזע הארורה.

לאורך ההיסטוריה, אנו היהודים, היינו אחד היעדים המרכזיים לחיצי המגפה הזאת. במאה הקודמת שילמנו מחיר נורא ביותר כאשר שלישי ממנייננו נטבח, הורעל, נשרף באין מושיע ומגן. כנער יהודי בבגדאד בשנות השלושים והארבעים של המאה שחלפה ראיתי, לחרדתי, כי אפילו המדינות הדמוקרטיות והעולם הנאור והליבראלי כביכול ממלאים את פיהם מים. נדמה לי אז כי מבחינה תרבותית, השנאה הגזענית הזאת שלטה באופנה מקצה תבל ועד הקצה האחר. בולמוס של מין על בסיס גזע, מוצא, צבע עור, מין, תרבות שונה ומסורת אחרת שטף את המוח האנושי באין מפריע.

כה מטריד בתופעה זו שבקרב קורבנות המין הגזעני הנאצי, כמו ערבים וגם יהודים, צמחו קולות טמאים התומכים בתורה הפסולה. יתרה מזו, הם גם דרשו ליישמה בתוך עמם. אני זוכר את הגרפיטי על הקירות בדרכי לבית-הספר בבגדאד: 'היטלר משמיד את החיידקים'. כמה כואב היה להיווכח שידיים של כמה ערבים שצוינו במיין קמפף כידיים של תת-אדם, אימצו אף הם את התורה המשוקצת. לימים אגלה כי כמה וכמה מאבות הציונות היו גם הם נגועים במגפה זו עד חרפה. אחד מהם, שעל שמו נקרא רחוב יקר

לי בחיפה, שחיבר בין ביתי שעל הכרמל לבין ביתי הקודם בוואדי ניסנס נקרא על שם ארתור רופין ששקד על 'טוהר גזעי'. אדון זה פקפק בהשתייכותם של המזרחים ל'גזע היהודי', וסבר שהתימנים אינם יהודים, לפי שאין יהודים שחורים. רופין גם תבע לאסור נישואין מעורבים בין אשכנזים לבין תימנים באותם ימים שחורים. בעיניי, רחוב רופין בחיפה הוא אחד הרחובות היפים בעולם. הייתי נוסע בו יום-יום ואף מטפס במעלה הרחוב הזה ברגל אל ביתי, שבו גרו אז אשתי האשכנזייה ושני ילדיי המעורבים והיקרים ללבי. עד היום, אחרי כשישים שנה אינני יודע כיצד להתמודד עם הפער בין תורתו של אדון רופין לבין התוצאה הנפלאה של הצאצאים שלי, שהם אנשי חינוך ועמל ובעלי הישגים מבורכים.

אינני מצליח לתפוס כיצד קורבנות של גזענות עלולים להיות גזענים בעצמם. כיצד שני השלישים שנתרו ממגפת הגזענות הקטלנית מקימים מדינה שהגזענות קנתה בה אחיזה מצמררת, החל במגרשי הכדורגל, דרך עולם הפוליטיקה, וכלה בשדה התרבות על כל צורותיה.

ארצות-הברית היתה המעצמה המערבית האחרונה שאסרה סחר בעבדים שחורים. היא היתה המדינה המערבית הגדולה ביותר שהמשיכה לנהל מדיניות גזענית כלפי שחורים. אפילו אחרי תבוסתה של גרמניה הנאצית היא לא נטשה את המדיניות הגזענית כלפי השחורים. בשנות החמישים והשישים של המאה הקודמת היה צריך לנהל מאבק הירואי כדי להעניק לשחורים את הזכות לשבת עם הלבנים באותם האוטובוסים וללמוד יחד באותם בתי-הספר. כיצד קרה שכעבור מחצית המאה, מדינה אשר קופה של שרצים גזעניים תלויה לה מאחוריה, בוחרת לה נשיא שחור ונערץ. אני זוכר את הדמויות השחורות שהציג הקולנוע בארצות-הברית עד שנות החמישים המאוחרות. הנשים השחורות תמיד שימשו משרתות, וכמעט תמיד בעלות מימדים מפלצתיים ועל פניהן היתה מרוחה הבעה אינפנטילית. הגברים השחורים היו מצחצחי נעליים ופועלי אדמה נבערים. ברי שאובמה לא נבחר לנשיא ביום בהיר אחד כבמטה קסם, שכן לפני בחירתו, זמן רב לפני כן, התחולל שם המהפך. זה קרה דווקא בתוך אולפני הקולנוע שהיו כה גזעניים בימים האפלים. דווקא האמנות והתרבות בארצות-הברית היוו חיל החלוץ לגל, אשר גרם לשינוי תהומי בתודעה הציבורית, והוביל לבחירת אדם שחור למשרה הנעלה ביותר בתבל כולה. דמויות השחורים בקולנוע האמריקני השתנו בהדרגה, והן הלכו וצמחו והיו גם לשופטים מכובדים, שחורצים דין בבתי-משפט, מדענים מובילים, מרצים לפילוסופיה מחוננים, מצביאים בעלי דרגת גנרל, מלומדים ואנשי רוח מבריקים. הספרות, המוסיקה, הזמר והתיאטרון הלכו יד ביד עם הקולנוע האמריקני. אובמה חב רבות לעולם התרבות אשר עיצב דמות שונה לאדם השחור. הצלחתו של הקולנוע האמריקני היתה כה כבירה עד כדי כך שישראלים רבים היו נכונים להירתם בעצמם למסע בחירתו של אדם שחור כמנהיג בארצות-הברית, אבל לא בישראל.

האם משהו מהותי כזה השתנה בתרבות הישראלית, למן הטפותיהם של רופין ופרנקנשטיין שתוארו את המזרחי כחמדן ותאב ממון, דרך דמותו של סלאח שבתי הדוחה, וכלה בלבוש הספרותי של גישה זו שבאה לביטוי בדמותו של המזרחי ברומן קופסה שחורה, המוצץ את דמו של האיש הלבן בישראל עד תום? לא מזמן הצהיר עיתונאי קבל עם כי המוסיקה המזרחית היא מוסיקה אלימה מעצם מהותה. נעלם ממנו כי 'האבנים המתגלגלות' נולדו בבריטניה הנאורה, ותופי יום הדין של ה-Hard rock

צמחו בארצות-הברית וכבשו את העולם המערבי בסערה. ממתי ים של דמעות ומוסיקה מלאת תוגה הם גורם אלים?

בישראל ובארצות-הברית, גזענות ופערים חברתיים עמוקים קיימים מראשית ימיהן. ארצות-הברית נופפה בדגל החוקה השוויונית, ישראל התגאתה במגילת העצמאות השוויונית. גם זו וגם זו חטאו חטא גדול לשוויון ולזכויות אדם. מצער לציין שבחלוף השנים, בישראל התרחש תהליך אחר מזה שקרה בארצות-הברית. בקרב החלק הנאור בישראל, ודווקא במבצרי התרבות והשלטון ניכרת נטייה עיקשת להמשיך לדבוק בגישה הגזענית. במנהיגות המפלגות הפוליטיות, בכנסת, בקרב שרי הממשלה, באולמות התיאטרונים ובבתי-המשפט, הן מבחינת כוח אדם והן מבחינת התכנים, עדיין ניכר תת-ייצוג בולט לאזרחים ישראלים שונים: נשים, מזרחים, עולים וערבים. אילו נמתחה גדר הפרדה בחצר בית-ספר לשם מניעת מגע בין תלמידים על בסיס של צבע ומוצא במקום אחר, רחוק מישראל, בוודאי היינו זועקים עד השמים. היינו מרעישים עולם ומלואו אילו תלמידים יהודים בלונדון או בפריס היו נדחקים אל מאחורי גדר הפרדה. אבל זה התרחש אצלנו במדינת ישראל במילניום השלישי. הצבע השחור הפך לצבע אדום בעיני השור הגזעני הישראלי. בשל הגישה הלקויה במערכת החינוך ובשדה התרבות והאמנות בפרט, קורבנות של גזענות הפכו לגזענים מושבעים כלפי שכבות נמוכות יותר בחברה הישראלית: חבר מועצת העיר תל-אביב מש"ס, דורש להפריד בין ילדים ישראלים לבין ילדי פליטים ועובדים זרים בבתי-הספר ובגנים. אותו חבר מועצה גם תבע משר התחבורה להקצות אוטובוסים מיוחדים, כלומר נפרדים, לעובדים זרים ולפליטים. אותה תביעה משוקצת הדהדה בדרום ארצות-הברית ועוררה את חמתם של פעילי זכויות אדם אמיצים ובהם שחורים ויהודים, עד שקיפחו את חייהם במאבק נגד ההפרדה הגזענית בבתי-ספר, בתחבורה הציבורית ועוד.

גם היום בישראל עדיין לא מובטח לאדם שגון עורו שחום, וודאי אם הוא שחור, להיכנס למועדון לילה לביילוי. שחקן כדורגל מוסלמי חוטף גידופים וקריאות גנאי אפילו כשהוא מבקיע שער לטובת קבוצתו היהודית הטהורה כביכול.

הגזענות המופנית כלפי יהודים מארצות-ערב והאיסלאם, כלפי מהגרים מאתיופיה ומרוסיה, כלפי פליטים ומהגרי עבודה, כלפי הקהילה ההומו-לסבית, והרשימה עוד ארוכה - היא פרק קל יחסית בחולי הגזעני הכולל. הגזענות כלפי הערבים לובשת ממדים חריפים עוד יותר, הן מבחינת היקפה והן מבחינת הביטוי האלים שלה. הקריאות "מוות לערבים" ו"ערבים החוצה" הן זדוניות. "מה אני מבקש?", אמר על ערבים סופר ישראלי חשוב ביותר, "לא לראות את פניהם". בישראל של היום מוסעים פלסטינים באוטובוסים נפרדים, לפי הגישה כי יש להפריד את האחר מאיתנו, להרחיקו מעלינו ולהסתירו מעינינו ככל האפשר. ערבים שהלכו לתומם במרחב הציבורי הותקפו פיסית באבנים, בכלי נשק חדים, בידיים ובצרחות גזעניות. אפילו מפקד משטרה הזהיר מפני הפשע הנתעב הזה. במגרש הכדורגל המרכזי שבירושלים הצדקנית, לא רחוק ממשכנם של הכנסת, הממשלה ובית-המשפט העליון, מתנוסס שלט מתועב- "בית"ר טהורה לעד". הפושע העיקרי הוא לא זה שנושא את השלט הגזעני, לא זה שבעט בערבים, לא מי שמיידה בהם אבנים, לא מי שמבצע בהם מעשי לינץ'. החינוך אשם, כי מצמצמים את לימודי ההיסטוריה העולמית לכדי 20 אחוזים, כי משרד החינוך אוסף מחנויות

עותקים של ספר לימוד בהיסטוריה בהוצאת מרכז זלמן שזר, כדי לא לאפשר לתלמידים להיחשף לנקודת מבט של 'האחר', וכי כאשר תלמידי בית-ספר ערערה משתתפים במצעד זכויות אדם ובו נושאים שלטים בעד שוויון ונגד גזענות, בית-הספר ננזף על-ידי משרד החינוך בתואנה שהדבר נוגד את חוזר המנכ"ל. החינוך אשם על כי לא פעל ביתר שאת להעברת המסר שכולנו שייכים לאותו גזע מופלא, הוא גזע האדם. אין גזע עליון, ואין גזע נחות, ואין גזע טהור, ואין גזע טמא. המפלגות יחד עם נציגיהן המשלהבים את היצרים אשמים, הרבנים שמטיפים לשנאה ולגזענות אשמים. לנוכח חתימותיהם של 300 רבנים על פסק הלכה האוסר על מכירה והשכרת דירות לגויים, אני חש בושה גדולה. מעולם לא היתה הדת היהודית מבזזה ורעילה כשם שהיא נראית היום, בפרט בשטחים הכבושים, בירושלים ובצפת 'הקדושות'. רבנים אלה נוהגים כמו אין אלוהים. גרוע מזה, הם מתנהגים כאילו הם עצמם היו אלוהים. אוי לאלוהים מעוות שכזה.

אפשר למדוד את מפלס הגזענות גם בדרכים אחרות, למשל, על-ידי בדיקת מנגנון ההכחשה. הקמנו קול זעקה גדול כאשר החליטו באו"ם כי הציונות היא אידיאולוגיה גזענית. למה אותם צעקנים מחרישים היום? ב-1966 חתמה ישראל על האמנה הבינלאומית למיגור הפלייה גזענית, אך לא מילאנו את חובתנו כלפי נשים, מהגרים, ערבים ועוד.

מי שמאמץ את מנגנון ההכחשה שיתנדב נא ויתחזה ליום אחד לפלסטיני בשטחים הכבושים, לערבי בירושלים או בצפת ולשחור המתדפק על דלת מועדון לילה. באווירה הגזענית, לא רק המטיף לגזענות אחראי לזרע הפורענות, אחראי גם מי שמכחיש את קיומה של העוולה הגזענית, ואחראי גם מי שאינו שותף לעוולה הגזענית אך טומן את ידו בצלחת וממלא את פיו מים, אם מתוך חשש אם מתוך אדישות. כל אלה עלולים להיות מחר אף הם קורבנות של שלטון גזעני. כל אלה עלולים לאבד מחר את חירותם ואת אורח חייהם הליברליים. זה קרה לא מזמן באירופה הנאורה וההומאנית, ואם לא נתעשת וננער מעלינו את נגע המגפה הגזענית, זה יקרה מחר אצלנו.